

Læreplananalyse – utdanning for bærekraftig utvikling

En rapport av Naturfagsenteret, 2010

Denne læreplananalysen er gjort som et ledd i arbeidet med å revidere den norske strategien for utdanning for bærekraftig utvikling. Analysen tar for seg fagplanene i norsk, engelsk, naturfag og samfunnsfag, samt generell læreplan og læringsplakaten.

Begrepsavklaring – utdanning for bærekraftig utvikling

FN beskriver utdanning for bærekraftig utvikling som følger:

”Utdanning for bærekraftig utvikling har tre hovedområder: sosialt miljø, naturmiljø og økonomi. Disse tre områdene må ses i sammenheng. Utdanning for bærekraftig utvikling synliggjør behovet for utdanning av høy kvalitet: Opplæring for bærekraftig utvikling må gjennomsyre alle læreplaner, og ikke utgjøre et enkelt fag; utdanningen skal bidra til å forankre verdier og prinsipper som ligger til grunn for bærekraftig utvikling; utdanningen skal stimulere til kritisk tenkning og problemløsning; utdanningen bør baseres på metodemangfold som fremmer læreprosessen (Skriving, drama, kunst, debatt, utforskning etc.); studentene/elevene bør delta aktivt i beslutninger om metodebruk i opplæringen; opplæringen bør ta opp lokale så vel som globale tema.” (Utdanningsdirektoratet, 2006, p. 5)

Flere har skrevet om hva utdanning for bærekraftig utvikling (BU) innebærer. Veldig grovt kan man skille mellom utdanning *om* og *for* BU. Utdanning *om* BU handler om å få en bevissthet om teoretiske diskusjoner og samle informasjon/data på BU, mens utdanning *for* BU handler om hvordan man kan bruke utdanning for å få en mer bærekraftig fremtid. Det handler om mer enn kunnskap om miljø, økonomi og samfunn – det må inneholde nye holdninger, perspektiver og verdier som driver folk til å leve mer bærekraftige liv (Gadotti, 2008). Vi trenger både utdanning *om* og *for* BU i skolen, da det bidrar til at elevene blir i stand til å vurdere konkurrerende synspunkt, verdier og interesser; mestre usikkerhet og risiko; koble tilsynelatende urelaterte konsepter, ideer og utfall; teste bevis og foreslå kreative løsninger som fører til økt bærekraft (Australian Government, 2010).

I nasjonal strategi for utdanning for bærekraftig utvikling fra Utdanningsdirektoratet (2006) listes det opp en rekke temaer som kan brukes i forbindelse med utdanningen: avfall og gjenvinning; biologisk mangfold; deltakelse og demokrati; energi; forbruk, ressurser og fordeling; friluft og naturopplevelser; helse; interessekonflikter; klima og luftkvalitet; kulturminner; naturområder; vannressurser. *”Innenfor hvert av områdene bør det faglige innholdet og de aktuelle saksforhold belyses ut fra en sosial, en økonomisk og en økologisk synsvinkel”* (Utdanningsdirektoratet, 2006, p. 6).

Denne analysen har blitt gjort med utgangspunkt i to hovedområder: Det ene er *kunnskap om økologiske og menneskelige systemer*, som i stor grad faller innenfor temaene nevnt i utdanningsdirektoratets strategi, og som hovedsakelig er utdanning *om* BU. Det andre hovedområdet er *kompetanser som kreves for en verden i endring*, som blir mer utdanning *for* BU. Herunder kommer kompetanser som kritisk tenkning; problemløsning; kreativitet; vurdere kilder; verdenssyn (reflektere, forstå, forhandle og forandre fundamentale overbevisninger, etiske prinsipper og verdier); system tenking (forstå og jobbe rasjonelt med kompleksitet, usikkerhet og risiko slik at de kan håndteres effektivt); fremtids- og designtenking (visualisering, modellering, valg og utvikling av ideer, produkter, miljø, prosesser og systemer som bidrar til foretrukket framtid); reklamebevissthet; sosial bevissthet (evnen til å reflektere rundt meninger om sosial rettferdighet og bærekraft);

materialbevissthet og tverrfaglig kompetanse. I tillegg kommer handlingskompetanse som går på å lære, samt å gjøre handlinger som vil resultere i at folk lever mer bærekraftig.

Analyse av fagplanene

Som nevnt tidligere, tar denne analysen tar for seg fagplanene i naturfag, samfunnsfag, norsk og engelsk. For å starte med det som er felles med disse læreplanene, så er det de grunnleggende ferdighetene. De grunnleggende ferdighetene kan være viktige verktøy i tverrfaglig arbeid innen utdanning for bærekraftig utvikling. Å kunne uttrykke seg muntlig og skriftlig, å kunne lese og å kunne bruke digitale verktøy kan alle komme tydelig fram. I tillegg kan det legges til rette for å få med regnekompetansen også.

I læreplanen i naturfag nevnes bærekraftig utvikling eksplisitt i formålet med faget: *”Kunnskap om, forståelse av og opplevelser i naturen kan fremme viljen til å verne om naturressursene, bevare biologisk mangfold og bidra til bærekraftig utvikling.”* I tillegg har bærekraftig utvikling blitt navnet på et eget hovedområde i VG1. I læreplanen generelt er det mange temaer som kan relateres til kunnskap om økologiske systemer – og dermed utdanning om bærekraftig utvikling. Dette finner vi hovedsakelig under hovedområdene Mangfold i naturen/Bærekraftig utvikling, Fenomener og stoffer/Energi for fremtiden og Stråling og radioaktivitet. Temaer innen biologi og økosystemer er gjennomgående i alle år under Mangfold i naturen, og energibegrepet og alternative energikilder omtales blant annet under Energi for fremtiden. Det er også andre temaer som kommer innunder utdanning om BU. Imidlertid er det lite som går på kompetanse for en verden i endring.

Hovedområdene Forskerspiren og Teknologi og design kan bidra innen kreativitet, problemløsning og framtid- og designtenking, men ellers er det lite. I forhold til det tverrfaglige perspektivet, så kommer sosialt miljø innunder noen få kompetansemål, mens økonomi er fullstendig fraværende.

I læreplanen i samfunnsfag nevnes også bærekraftig utvikling eksplisitt i formålet med faget: *”Opplæringa i samfunnsfag skal setje søkelyset på naturlege og menneskeskapte forhold på jorda. Arbeid i faget skal stimulere til å drøfte samanhengar mellom produksjon og forbruk og vurdere konsekvensar som ressursbruk og livsutfalding har på miljøet og ei berekraftig utvikling.”*

Bærekraftig utvikling er også et gjennomgående tema generelt i formålet med faget, der det snakkes om grunnleggende menneskerettigheter, demokratiske verdier, likestilling, aktivt medborgerskap, demokratisk deltakelse, forholdet mellom naturen og de menneskeskapte omgivelsene, hvordan sosialt fellesskap påvirker holdning, kunnskap og handling, osv. Med andre ord er det mange temaer som kan relateres til kunnskap om menneskelige systemer, og dermed utdanning om BU – i tillegg til noen som kan relateres til utdanning for BU.

I kompetansemålene er utdanning om og for BU hovedsakelig en del av hovedområdene Samfunnskunnskap, Geografi og Internasjonale forhold. Temaer som omtales er demokrati, rettferdighet, menneskelig påvirkning på naturen, konflikter og konfliktløsning, økonomisk vekst, naturgrunnlag, ressurser osv. Tverrfaglig sett, tas naturmiljø og det økonomiske perspektivet noe inn, men det er ikke veldig fremtredende. På VG1 blir Geografi et eget fag som omhandler forholdet mellom naturen og de menneskeskapte omgivelsene, sammenheng mellom produksjon og forbruk, konsekvenser som areal- og ressursbruk har på miljøet og BU, naturressurser, vær, klima, befolkningsutvikling, globale økonomiske prosesser – og dette faget tar dermed over mye av utdanningen om og for BU: *”Geografifaget skal medverke til forståing og meistring av den store mengda av informasjon i vår tid. Meir kunnskap motiverer og stimulerer evna til kritisk analyse og heilskapsforståing. Dette kan gje eleven eit godt utgangspunkt for å vere med i utviklinga av*

samfunnet på ein konstruktiv måte. Eit viktig føremål med geografifaget er også å utvikle evna til toleranse og globalt medansvar hos eleven.”

I norsk og engelsk er ikke bærekraftig utvikling nevnt eksplisitt, og det er heller ikke mange temaer der man må drive med utdanning *om* eller *for* bærekraftig utvikling, men det er mange steder der det kan inkluderes.

I formålet med faget i læreplanen i norsk kan vi lese: *”(…) Norskfaget åpner en arena der de får anledning til å finne sine egne stemmer, ytre seg, bli hørt og få svar. Slik representerer faget en demokratisk offentlighet som rustet til deltakelse i samfunnsliv og arbeidsliv. Mer enn noen gang krever samfunnet mennesker som mestrer språk og et stort mangfold av tekster. Norskfaget skal legge til rette for utvikling av den enkelte elevs språk- og tekstkompetanse ut fra elevens evner og forutsetninger. (...) Et hovedmål for opplæringen i norsk gjennom hele grunnopplæringen er språklig selvtillit og trygghet i egen kultur som grunnlag for utvikling av identitet, respekt for andre kulturer, aktiv samfunnsdeltakelse og livslang læring. (...)Internasjonale perspektiver i norskfaget kan bidra til å utvikle kulturforståelse, toleranse og respekt for mennesker fra andre kulturer. (...) I tillegg skal faget stimulere til evne til kritisk tenkning (...).”*

Fokuset i norskfaget som er innen utdanning *for* BU er med andre ord tilknyttet temaer som demokratisk og aktiv samfunnsdeltakelse (diskusjoner, argumentasjon og åpenhet); kulturforståelse og respekt for andre kulturer; livslang læring; kommunikasjon og evne til kritisk tenkning. Ser man på kompetansemål som kan benyttes i tverrfaglige opplegg innen utdanning *for* bærekraftig utvikling, så er det hovedsakelig som verktøy gjennom foredrag og presentasjoner; skrive sakspregede tekster; orientere seg i store tekstmengder for å finne relevant informasjon; lese kritisk og vurdere teksters troverdighet osv. I tillegg er det noen mål som direkte går på diskusjon og argumentasjon.

I engelsk er det mye fokus på å forstå andres levemåter, livssyn, verdier og kulturer. I formålet med faget står det følgende: *”(…) I tillegg til det at vi lærer språket, skal engelskfaget bidra til innsikt i våre egne og andres levemåter, livssyn, verdier og kulturer. Å lære om den engelsktalende verden vil gi et godt grunnlag for å forstå verden omkring oss og utviklingen av engelsk som et verdensspråk. (...) Engelskfaget er både et redskapsfag og et dannelsesfag. Det skal gi mulighet til å delta i kommunikasjon som er knyttet til personlige, sosiale, litterære og tverrfaglige emner. Faget skal gi innsikt i hvordan mennesker tenker og lever i den engelskspråklige verden. Kommunikative ferdigheter og kulturell innsikt kan fremme økt samhandling, forståelse og respekt mellom mennesker med ulik kulturbakgrunn. Slik ivaretar språk- og kulturkompetanse det allmenndannende perspektivet og bidrar til å styrke demokratisk engasjement og medborgerskap.”*

I fht kompetansemålene, så er det få mål som har en direkte vinkling til utdanning *om* eller *for* BU, men det er flere mål der det kan inkluderes. Dette går på ting som innsikt i tradisjoner, kulturer, levesett med mer i engelskspråklige land, inkludert urbefolkninger; tekstforståelse og det å bruke kilder selvstendig, kritisk og ansvarlig; samt å uttrykke seg skriftlig og muntlig på engelsk. I tillegg trekkes tverrfaglighet og samfunnsmessige emner fram flere steder.

Analyse av det øvrige læreplanverket

Den generelle læreplanen har et stort fokus på utdanning *for* bærekraftig utvikling. I innledningen står det at *”opplæringens mål er å utvide barns, unges og voksnes evner til erkjennelse og opplevelse, til innlevelse, utfoldelse og deltakelse”*. Det fokuseres på livslang læring og kompetanser for en verden i

endring, samt demokrati, nasjonal identitet og internasjonal bevissthet. Bærekraftig utvikling nevnes kun eksplisitt i det miljøbevisste menneske, men utdanning *for* bærekraftig utvikling er til stede implisitt i det meningssøkende mennesket der man snakker om mennesket som et moralsk vesen; i det skapende mennesket der man snakker om kritiske evner, kritisk sans, vitenskapelig arbeidsmåte og den aktive elev; i det arbeidende mennesket i forbindelse med å ruste eleven til å ta del i de voksnes verden og i det allmenndannede mennesket der det snakkes om omsorg for andre og for det felles livsmiljøet. Dette er kun noen få eksempler, og utdanning *for* BU er tydelig til stede – også på andre måter i de nevnte mennesketyper, samt i det samarbeidende mennesket, det miljøbevisste mennesket og i det integrerte mennesket.

Utdanning *for* bærekraftig utvikling er også synlig i læringsplakaten – gjennom fokus på å trekke lokalsamfunnet inn opplæringa på en meningsfylt måte, samt gjennom ord som lærelyst; nysgjerrighet; kritisk tenking; personlig utvikling; etisk, sosial og kulturell kompetanse; demokratiforståelse og demokratisk deltakelse.

Konklusjon

I den generelle læreplanen er det et stort fokus på utdanning *for* bærekraftig utvikling, mens i fagplanene er det mest fokus på utdanning *om* BU. Felles for alle fagplanene er at det i formålet med faget står mye som kan bidra til utdanning *for* bærekraftig utvikling, men disse fine intensjonene kommer i liten grad til syne i kompetansemålene, og der det kommer til syne, så er det hovedsakelig gjennom utdanning *om* bærekraftig utvikling.

Kort sammenfattet om de ulike fagene, så er det i naturfag hovedsakelig utdanning *om* BU. I samfunnsfag er det mye *om* BU og noe *for* BU. I norsk og engelsk er det rom for utdanning *for* bærekraftig utvikling, men ikke krav. Alt i alt er det mye rom for utdanning *for* BU i alle fag (f.eks ved tverrfaglige prosjekter), men det mangler retningslinjer – slik at det er opp til de ulike lærerne om de vil inkludere det. I tillegg er det slik at når de mange intensjonene som nevnes i formålet med faget ikke gjenspeiles i kompetansemålene, så blir det heller ikke nødvendigvis fulgt opp av lærerne. Forskning viser at lærere styrer etter kompetansemålene, og ikke bruker generell læreplan, læringsplakat og innledningen til de fagspesifikke læreplanene (Koller, 2009; Bränden, 2008). Da det åpenbart er i disse delene av læreplanverket hvor utdanning *for* bærekraftig utvikling i hovedsak er – så bør disse gjøres mer forpliktende og til gjenstand for vurdering.

I tillegg er det veldig prekært at den tverrfaglige dimensjonen mangler. Det er få steder de tre elementene sosialt miljø, naturmiljø og økonomi inkluderes. Generelt er mange elementer fra utdanning *for* BU mer eller mindre til stede i læreplanverket, men de må settes i system for at det faktisk skal bli utdanning *for* BU. Tverrfaglighet er en nødvendighet.

Ellers er det lite fokus på å ta med elever ut i naturen, til tross for det tidligere nevnte sitatet fra fagplanen i naturfag om at opplevelser i naturen kan bidra til bærekraftig utvikling. Man er nødt til å ta i bruk naturen for å bli glad i og ta vare på den, så arenaer for undervisning bør komme inn i læreplanen på en tydeligere og mer forpliktende måte.